

mindazokat a katonai és politikai előzményeket, amelyek az összecsapáshoz vezettek. Ezután részletesen leírja a szemben álló erők had- és harcrendjét, illetve az összecsapás színhelyét.

Ezután kerül sor az esemény leírására, a katonai és politikai következmények részletezésére, majd a harcot megvívó felek hadvezéreinek vagy fontos szerepet játszó tisztjeinek rövid életrajzára, amit, táblázatba foglalva, a szembenálló felek erejének és veszteségeinek leírása követ. Végül egy, a harcban részt vett személy visszaemlékezése olvasható, illetve a szerző előre és hátra mutató nyíllal az egyes események következményeire utal. A leírást az összecsapással kapcsolatba hozható képek színesítik, megértését térkép segíti elő.

A szerző érzékelten mutatja be nem csak a már jól ismert csatákat és nagyobb ütközeteket, hanem az olvasóközönség által kevésbé ismerteket is (pl.: Nagykanizsa felszabadítását). Egy-egy fejezet néha több hadi esemény leírását is tartalmazza (pl.: a szolnoki és a ceglédi ütközeteket, illetve Szenttamás négy ostromát). Hermann Róbert az általa végzett levéltári kutatások alapján közölt új statisztikai adatokkal az eddig ismertnél pontosabb képet ad a harcoló felek létszámáról és veszteségeiről. Olyan téves állításokat cáfol meg, mint amilyen például az, hogy az 1849. július 11-i harmadik komáromi csatában a honvédsereg lett volna túlerőben (ahogyan eddig a cs. kir. összefoglaló munkák állították), illetve hogy az 1849. július 15–17-én vívott (vitathatóan inkább magyar sikerként említett) váci csatában a magyar hadsereg óriási (több ezer

fős) veszteségeket szenvedett volna (amint eddig az orosz összefoglaló munkák állították).

A könyv záró fejezetét alkotó epilógusban a szerző leírja a temesvári vereség utáni, világi (szőlősi) fegyverletételhez vezető eseményeket, majd pedig a többi alakulat fegyverletételét egészen Komárom 1849. október 2–4-i kapitulációjáig. A kapituláló magyar csapatok létszámát és elhelyezkedését táblázat és térkép mutatja be.

Hermann Róbert a végső összegzésben, a magyar hadsereg szabadságharcban nyújtott teljesítményét mérlegelve jogosan állapítja meg, hogy a kevesebb, mint egy év alatt megszervezett honvédsereg méltó ellenfele volt a több évszázados hagyományokkal rendelkező cs. kir. hadseregeknek, és nem a tapasztalat hiánya, hanem az orosz hadsereg túlereje kényszerítette térdre.

A kötetet részletes irodalomjegyzék zárja, amelyben a több helyen felhasznált műveket tematikus csoportosításban a bibliográfia elején találhatjuk, majd az egyes fejezetekre vonatkozó fontosabb irodalmak következnek.

A kötetben előforduló kisebb nyomdahibák (1848 helyett 1948), illetve a térképek és táblázatok kisebb hiányosságaitól eltekintve (méterarány, jelkulcs, illetve elcsúszott, vagy hiányzó adatok) az érzékelten leírásokat, a minden eddiginél pontosabb létszám- és veszteségkimutatásokat, illetve részletes bibliográfiát tartalmazó, igényes kiadású könyvet a recenzens csak ajánlani tudja, nem csak a magyar történelem iránt érdeklődő laikusoknak, hanem a szakembereknek is.

Kemény Krisztián

CSIKÁNY TAMÁS

CSATA KOMÁROMNÁL 1849. JÚLIUS 2-ÁN, AVAGY A SZABADSÁGHARC HARCÁSZATA

(Hadimúzeum Alapítvány, Budapest, 2003. 166 o.)

Ísmét Komárom! Történelmünk e nevezetes helyszíne minden szerzőnek hálás téma, az erőd és a számos csata, mely itt lezajlott, mindig széles körű érdeklődésre tarthat számot. Így van ez esetünkben is, most azonban a legújabb kötettel lényegében két könyvet kap kezéhez az olvasó. Egyrészt végre megismerhetjük az 1848–49-es sza-

badságharc – mind a résztvevők számát, mind a csatátér kiterjedését tekintve – legnagyobb csatáját, mely a Duna jobb partja mentjén elterülő, kissé hullámos síkon 1849. július 2-án zajlott, másrészt a szabadságharc honvédseregének harcászataiba is betekintést nyerhetünk. Mindkét témakör hadtörténet-írásunk régi adóssága.

Az Osztrák Birodalom egyik legjelentősebb erődjé olyan harcászati alappontnak bizonyult, mely az 1849-edik esztendőben többször is Komáromba vonzotta a szemben álló felek hadseregeit, ami számos összecsapáshoz vezetett. A szerző választása, nem véletlenül, éppen a július 2-aira esett, mely – jellege és eseménydúsága révén – jó lehetőséget nyújtott a korabeli harcászati eljárások főbb alapvetéseinek bemutatására is.

Július 2-án, ezen a tikkasztó nyári napon, hozzávetőlegesen mintegy 85 000 katona és 400 különféle löveg állt egymással szemben. Pedig Julius von Haynau tábornagy, a császári sereg fővezére erre a napra csak korlátozott célú hadműveleteket tervezett, abból a célból, hogy a magyar csapatokat a komáromi sáncok mögé szorítsa, hogy mihamarább folytathassa útját Budára. Talán így is történt volna, ha az osztrák Reischach-dandár, feladatát túlteljesítve, be nem tör a Monostori-sáncokba. Miután Görgey Artúr tábornok, a magyar sereg fővezére visszafoglalta a sáncokat, felismerve a kínálkozó lehetőséget, a visszavonuló osztrákokra vetette magát, s végül a harcoló felek úgy „belemelegedtek” a harcba, hogy kis híján döntő csata alakult ki.

A könyv rövid bevezetése után először is a XIX. század első felére kialakult harcászati ismerhetjük meg. A szerző felvázolja a megelőző időszak taktikai fejlődését II. Frigyesztől a francia forradalmi háborúkon át a császári-királyi hadsereg működését meghatározó Károly főherceg tevékenységéig. Megismerhetjük az egyes fegyvernek szervezetét, fegyverzetét és harcászatiát, majd a gyalogság, lovasság és tüzérség együttműködésének alapjait.

Ezt követi a komáromi csata előzményeinek ismertetése, az odáig vezető hadügyi helyzet, majd magának az eseménynek a vázlata. Kevésbé ismert tény, hogy a csata három különálló helyszínen zajlott, így akár három önálló ütközetre is bontható: először is a magyar jobbszárnyon az Ácsi-erdőért és a Monostori sáncokért vívott ütközet, majd a balszárnyon Ószöny birtoklásáért folytatott egész napos küzdelem, végül a csata csúcspontját is jelentő lovassági összecsapás a centrumban, Herkály-puszta mellett.

Mielőtt azonban a csata részleteiben elmerülnénk, a szerző az ütközetek leírásánál megszokott menetrendet követve, bemutatja a komáromi erődrendszert, kiépülésének főbb állomásait, illetve az erőd magyar kézben ma-

radásának eseményeit, valamint a csatamező korrekt katonaföldrajzi leírását adja. Együttal távolságadatokkal érzékelteti a szóban forgó terület hatalmas kiterjedését. A fejezetet az osztrák és a magyar hadsereg haderejének, tábornokainak, haditerveinek és állapotának ismertetése követi.

A következő részben a csata tárgyalása már a részütkezeteknek megfelelő felosztásban folytatódik. A három helyszín kiválóan alkalmas a korabeli harceljárások bemutatására, ugyanis a csata során sor került erdővédelemre, településharcra és nyílt terepen folyó küzdelemre. Ennek szellemében felváltva olvashatjuk a katonai szabályzatok vonatkozó utasításait, azok megvalósulását, azaz az ütközetek eseményeit, mind osztrák, mind magyar szemzőgből, mindezt szerencsén kiegészítve az egykori résztvevők visszaemlékezéseivel.

Az Ácsi-erdőben lezajlott ütközet részletes leírásából megtudhatjuk, hogyan vált a korlátozott célú hadművelet rendkívül véres küzdelemmé a honvédek kezdeti megfutamodása és a császáriak vakmerősége folytán. Végül Görgey személyes irányításával lehetőség nyílt nem csak az elvesztett Monostori-sáncok visszafoglalására, hanem az ellenség egyik legkiválóbb hadtestparancsnoka, Franz Schlik altábornagy sok dicsőséget aratott hadtestének átkarolására és megsemmisítésére is. A katasztrófától, mely nem kis részben a császári fővezér téves helyzetfelismerésének volt köszönhető, csak az öntevékenyen beérkező Simbschen-lovasdandár és a császári-királyi főserghez rendelt orosz Panyutyin-hadosztály mentette meg.

A csatátér túlsó felén a Budára vezető utat biztosító Ószöny helyiségért folyt a küzdelem. A városka a kora délutáni órákban került osztrák kézre, s azt a balszárnyat irányító Klapka György tábornok több roham után, véres utcai harcban az esti órákra tudta visszafoglalni, mellyel a magyar fél jelentős harcászati sikert könyvelhetett el, nem utolsó sorban Görgey herkály-pusztai „súlyképzésének” köszönhetően. Közben, felismerve a harcrend közepén folyó csapatösszevonás jelentőségét, Klapka a településharcban nélkülözhető lovasságát Görgey rendelkezésére bocsátotta. Az ott zajló küzdelem legfájóbb vesztesége volt, amikor még a küzdelem elején, a „tüzérség előcsatárának” is nevezett vörössipkás 5. lovasság egy osztrák lovassági tamadás során súlyos veszteséget szenvedett.

A csata legkiemelkedőbb ütközete a herkály-pusztai lovassági ütközet volt, a szabadságharc során korábban sosem látott tömegű tüzérség és lovasság felvonultatásával. A szerző álláspontja szerint a kora esti időpontban zajlott nagy erejű, ismételt tüzérségi és lovassági támadások fő célja – a korábbi állásponttól eltérően – nem az Ószőnyön át Budára vezető út megtisztítására irányuló erőfeszítések megkönnyítése volt –, sokkal inkább a katasztrofális helyzetben lévő Schlik-hadtest átkarolása lehetett a magyar fővezér fő szándéka. A magyar harcászati főlényt csak a császári túlerő és Görgey megsebesülése volt képes ellensúlyozni.

Az utószóban az örök kérdést teszi fel a szerző: ki győzött? Mindkét fél, ahogy az a fővezérek hadseregarancsaiból kitűnik? A szerző megfogalmazása szerint harcászati értelemben a honvédsereg, de a csata egészét tekintve, inkább a császáriak akarata érvényesült. Végül is azonban a nap során nem dőlt el semmi.

A tanulmány megfelel a modern csatakutatóknak azon elvárásának, hogy figyelembe veszi az összecsapások során jelentkező objektív

tényezők vizsgálatát is, például a csata színterének tanulmányozását a történeti földrajz segítségével egészíti ki, valamint a szubjektív tényezők (pl. a parancsnokok személyisége, a csapatok mentalitása) hatását is elemzi. Utóbbi főleg a jól megválasztott idézetek világosítják meg az olvasó számára. Ennek során a katonák tevékenységére hatást gyakoroló körülmények maradéktalan feltárásával minél teljesebb eseményrekonstrukcióra törekedve mutatja be a csata lefolyását és ezzel lehetővé teszi annak objektív értékelését.

A könyv részletes jegyzetapparátusa és a jól követhető, olvasmányos szövege azt jelzi, hogy a szerző egyaránt szánta azt a szakma képviselőinek és a laikus közönségnek. Egyedül talán egy részletesebb képlethelyjegyzéket hiányolhatunk a mű végéről, melyet német, angol, és szlovák összefoglaló zár.

Csak elismerőleg szólhatok a kötetéről, melyet jó szívvel ajánlhatok minden érdeklődőnek, s melyért dicséret illeti a kiadót, a Hadimúzeum Alapítványt is.

Pásztai László

ÁCS TIBOR

BOLYAI JÁNOS ÚJ ARCA – A HADI MÉRNÖK

(Akadémia Kiadó, Budapest, 2004. 631 o.)

Az Osztrák Császárság a XIX. század Európájának meghatározó nagyhatalma volt, jelentős pillére annak a politikai-katonai egyensúlynak, melynek a földrész fennálló viszonyait kellett biztosítania. Ennek legfontosabb eszközei azok a haderők voltak, melyek létszámukat egyre gyarapítva igyekeztek megfelelni feladatuknak. Köztük az egyik legtekintélyesebb a császári-királyi hadsereg volt, melyet az előző néhány évtized ugyan jócskán megtépzott, gondoljunk csak a Nagy Frigyes vagy a Napóleon elleni háborúkra, de a híres német-római császárok idején kivívott büszkeség továbbra is jellemezte. Nem is lehetett ez másként, hisz a soknemzetiségű birodalom összetartásának legfontosabb eleme csak a „nemzetek felett álló,” homogén hadsereg lehetett. Mi határozhatja meg egy hadsereg erejét, értékét? Korszerű fegyverzetén, megfelelő létszámán kívül elsősorban

a felkészültsége, melyben a tisztii állomány játssza a döntő szerepet. Ha a tisztek nem rendelkeznek megfelelő képzettséggel és elkötelezettséggel, akkor aligha állhat irányításuk alatt egy jó, megbízható hadsereg. Ezt nagyon jól tudták Bécsben, amikor létrehozták azokat az intézményeket, amelyekben a tisztjelöltek alapos, gondos képzést kaptak. Köztük mindenképpen az elsőnek számított az a Hadmérnöki Akadémia, ahol nemcsak a birodalom legkiválóbb tanárai tanítottak, hanem ahová már bejutni is komoly dicsőséget jelentett. Mindennek alátámasztása most már nem okoz nagy nehézséget, hisz csupán el kell olvasnunk Ács Tibor legújabb könyvét, mely Bolyai János katonai pályafutásáról szól.

Ez az új Bolyai-életrajz más, mint az eddigiek, hisz a matematikust hadmérnöként, katonaként mutatja be, s azt vizsgálja, hogy ennek milyen szerepe volt Bolyai tudóssá